

GRADITELJSTVO GRADA HVARA U XVI STOLJEĆU

Cvito Fisković, Split

Privlačni prirodni položaj današnjeg grada Hvara u luci opkoljenoj brežuljcima i otocima, u koju se s kopna prilazi kroz klanac morao je već u pretpovijesti uvjetovati naseljavanje mjesta, koje je bilo obavijeno utvrdom danas rasutom u gomilu. Ta je utvrda branila ilirsko naselje s mjesta sadašnje tvrđave.¹ Arheološki nalazi unutar novovjekovnog grada potvrdili su postojanje drevnog ilirskog ili ilirsko-grčkog, a zatim rimskog antičkog i starokršćanskog naselja² u pogodnoj luci i osunčanoj zavjetrini na prometnom putu između antičke Isse i Narone, između Istoka i Zapada.

Srednjovjekovni grad se u ovoj luci spominje početkom XIII stoljeća, a uređenje gradskog zakonika slijedi u XIV stoljeću i njegova odredba da članovi hvarskog vijeća stanuju u gradu, spomen gradske općinske palače i lože pa crkava sv. Stjepana, sv. Marka, dominikanskog i augustinskog samostana, a osobito spomen hvarske biskupije kojoj je biskup već u XIII stoljeću stolovao u benediktinskom samostanu, jasno svjedoče da je grad tada, u XIV stoljeću, postojao i bio oblikovan kao središte već i ranije uređene i prostrane srednjovjekovne otočne općine.

Doduše u njemu još nije nađeno izrazitih spomenika ni znakova stambenog, obrambenog i crkvenog graditeljstva XIII stoljeća u romaničkom slogu koje je tada doživjelo u Dalmaciji svoj cvat,³ ali se vidi mnogo ostataka ranogotičkih kuća. Njihovi prozori i vrata imaju šiljast luk a okvir plošan i bez reljefnih ukrasa. Iako jednostavan, taj je okvir dobro klesan, skladan u svojim omjerima i čvrsto uzidan u kameno pročelje. Ti otvori nemaju dakle polukružni romanički luk suženih krakova tzv. srpasti kao oni na kućama XIII stoljeća, a niti reljefni ukrašeni okvir s gotičkim lukom koje imaju kuće

¹ C. Fisković, Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru, *Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku* VIII—IX, 1961, 240, bilješka 196; isti, *Baština starih hrvatskih pisaca I*, Split 1971. 282, bilješka 196.

² N. Petrić, O gradu Hvaru u kasnoj antici, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* XX, 1976 (u tisku); Isti, Arheološka istraživanja otoka Hvara, *Hvarski zbornik* III, 1975, str. 243.

³ C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru, *Starohrvatska prosvjeta* III ser. sv. 2, Zagreb 1952, 162.

Dva lava uzidana ispod pogrešno postavljenog kasnogotičkog zidnog umivaonika uz južna gradska vrata između dva svjetska rata, čini se svojim spljoštenim oblikom da pripadaju romaničkom slogu XIII stoljeća. Možda su bila uzidana prvotno uz vrata neke srednjovjekovne crkve. O njima i ostalim romaničkim ulomcima u Hvaru pišem u Zborniku Mirjane Ljubinković (u tisku).

sazidane u »cvjetnoj gotici« XV stoljeća. Pod prozorima im je uzduž pročelja i plošni pojas tzv. »markapian«. Pripadaju, dakle uglavnom XIV stoljeću upravo kada se planski počeo graditi današnji najstariji gradski dio, krajem osmog desetljeća XIII stoljeća koji je po svom utvrđenom gradskom izgledu prozvan Groda za razliku od onog gradskog dijela zvanog Burak, što znači predgrađe.

Može se, dakle, po broju ranogotičkih kuća koje bismo datirali u kraj XIII stoljeća i početak XIV, smatrati ispravnim mišljenje⁴ da se grad koji su Hvarani imali sagraditi 1278. godine prema obvezi datoj Mlečićima doista nalazio u prednjem dijelu današnje Grode. Dapače ove djelomično sačuvane kuće a sagrađene nakon osnutka Hvara, neposredno poslije te godine, mogu nam poslužiti da datiramo njima slične u Trogiru i Splitu, također u drugu polovicu XIII i prvu polovicu XIV stoljeća, što je važno za vremensko određivanje pojave svjetovnog graditeljstva gotičkog sloga u Dalmaciji, koje je inače teško određeniije datirati u njezinim ostalim priobalnim gradovima.

Iako jedva sačuvane, ove se hvarske kuće mogu ubrojiti u prve čvrste i kamene, na žalost kasnije pregrađene kuće na čitavom okružju od planski podignutog Stona do Splita, jer se danas jedva primjećuju u Omišu, u Starome Gradu na Hvaru i u Korčuli. One su vjerojatno zamijenile drvene kuće kojih je u Hvaru moralo biti u toku XII i XIII stoljeća, pogotovo kad se zna da njegovo rano srednjovjekovno ime Liesena ili Ljesna znači vjerojatno više »drveno mjesto« nego »šumovito mjesto ili otok« s obzirom na to što je susjedni otok prozvan po svojim šumama Korkira Melaina ili Korkira Nigra, a teško je pretpostaviti da su dva susjedna otoka dobila ime po sličnim oznakama.

Tih drvenih kuća moralo je biti najviše u Neretljanskoj oblasti pa stoga i u Hvaru koji joj je pripadao. Nisu, dakle, barem do sada ovdje uočene romaničke kuće iz prve polovice XIII stoljeća, koje su inače sačuvane u velikom broju u Splitu, u Trogiru, u Šibeniku i koje nose zajedničke građevinske oznake od Poreča do Bara, a nema ih u Korčuli, na Pelješcu, na Braču, na Visu ni uzduž Makarskog primorja.

Ni romaničkih crkava nema u gradu Hvaru. Izuzetak u tome je crkva sv. Kuzme i Damjana kojoj su sred pročelja dva romanička prozora srpasta luka. Posvećena je naknadno tim svecima, kada se promet u luci povećao da brani, po ondašnjem vjerovanju pristup kužnim bolestima.

Nešto kasnije od nje je sadašnji središnji dio stolne crkve u kojemu je sada kor, a nekoć bijaše glavna lađa. Taj se može po svom jednostavnom gotičkom svodu datirati u XIV stoljeće. Tek nakon toga bujna i velika građevna djelatnost, koja se razvila tokom XV stoljeća u Dalmaciji, zahvatila je i Hvar. Po ukrašenim zgradama stambenog graditeljstva može se zaključiti da je tada u gradu vladalo blagostanje i da su mnoge obitelji mogle prići obnovi svojih kuća u kićenom slogu mletačke »cvjetne gotike«. Tada je proširena a kasnije u XVII stoljeću srušena stolna crkva, tada su dograđene i zidine, započete krajem XIII stoljeća sa zupčastim završecima, koji su inače rijetko sačuvani u dalmatinskim gradovima osim Stona a djelomično Splita i Trogira. Kasnogotičke kuće iz druge polovice XV stoljeća nanizane su i zbijene u poredane ulice kojima je smjer uvjetovan gradskim vratima na jugu, istoku i zapadu, a na sjeveru tvrđavom, navrh brijega, koja je poput one u Stonu, trokutno obli-

⁴ N. Petrić, *Civitas quae aliis temporibus fuit*, *Hvarski zbornik I*, 1973, 177

Sl. 1. Prozor ranogotičke kuće XIII — XIV st. u Hvaru

kovala ovaj suburbanli sklop ograđen gradskim zidinama. Tom prostornom oblikovanju mnogo je pridonijela i luka prema kojoj su, mimo strogih pravila orijentiranja bogomolja, okrenute i tri crkve: sv. Marka, Kruvenica i već spomenuta sv. Kuzme i Damjana. Uz luku je kao i u Dubrovniku, u Rabu i Korčuli sagrađen Knežev dvor da predstavnici vlasti mogu nadzirati promet koji prilazi morem, dok se crkveno sjedište, nastalo na ranijem možda i starokršćanskom, sagradilo podalje od mora, ali je ipak okrenuto središnjem trgu spojenom s lukom. Posebni su uvjeti, obličje zemljišta i veza stolne crkve sa starim vjerskim središtem, ovdje uvjetovali za srednji vijek sasna neobičnu pojavu; stolna crkva i sjelo biskupije su protivno od ondašnjeg pravila zidani izvan gradskih zidina i ne bijahu branjeni od mogućeg napadaja neprijatelja,

a upravo je taj, ako je bio kao 1571. godine, inovjerac na njih usmjeravao svoj napad. Stoga su pučani tražili od mletačke vlasti da se te obje značajne zgrade i predio u kojem bijaše okupljeno najviše njihovih kuća ogradi gradskim zidom, te da se sruše one koje su bile prislonjene uz nj. Po tome bijahu već u XV stoljeću napredniji od vlastele iskazivajući smisao za opće dobro i sigurnost grada. Njihovim traženjima nije udovoljeno i kuće su im se u drugoj polovici XV stoljeća našle izvan zidina kao i stolna crkva i biskupija.

Da se tom traženju pučana bilo tada udovoljilo, grad bi bio jače i potpuno utvrđen zidinama. Izdržao bi i odolio turskom brodogradnji koje je pod zapovjedništvom Uluz Alije u kolovozu 1571. godine napalo i opljačkalo Hvar. Tada su Turci najprije a i najviše orobili upravo one zgrade i skladišta u neutvrđenom predgrađu, crkve, samostane, kuće oko trga, biskupski dvor i stolnu crkvu u kojoj se još vide dva kamena renesansna reljefa Marije i anđela pod propovjedaonicama koje oni otukoše. Da je grad bio u cjelini opasan zidinama, kao što predlagahu pučani, bio bi se vjerojatno spasio od toga napada kao i zidinama utvrđena Korčula. Ali obličje Hvara ne bijaše jedinstveno kao Korčule sagrađene onda uglavnom samo na jednom brežuljku. Podijeljenost njegova položaja na dva brijega i ravnice među njima, na kojoj je nastao trg sa zdcemem,⁵ uvjetovaše skupa s pogodnim lučkim pristaništem jaču izgradnju drugog, novijeg dijela grada, Burga.⁶

Prislanjanje kuća uz gradski zid bilo je zabranjeno u XIV stoljeću i gradski zakonik je u trideset i šestoj glavi svoje treće knjige strogo odredio da se kuće ne smiju zidati na udaljenosti manjoj od dvadeset koraka s vanjske strane gradskih zidina. Prekršitelj će se kazniti, a njihove protuzakonski podignute zgrade bit će srušene. Ipak su neki moćniji plemići, npr. Paladinići, podigli svoje višekatnice pred gradskim zidinama a neki kao Gazarovići,

⁵ Stara gotička kruna bunara s uklesanom godinom MCCCCLXXV u uzdužnoj ulici podno crkve sv. Duha kiparski je obrađena sa svih strana. Ima reljefni otučeni grb uz koji ipak raspoznajem oštećene inicijale I. B. a oni vjerojatno pripadaju gradskom knezu Juliju Bolaniju koji je u doba gradnje zdenca kneževao u Hvaru (1472—1475). Na drugim su stranama reljefni ljljani i ruže. Bila je, dakle, predviđena za stajanje na slobodnom prostoru odakle je kasnije ovamo zbijena. Njezinoj se veličini divio Pribojević (V. Pribojević, O podrijetlu i zgodama Slavena, Zagreb 1951, 203; G. Novak, Hvar, Beograd 1924, sl. 55).

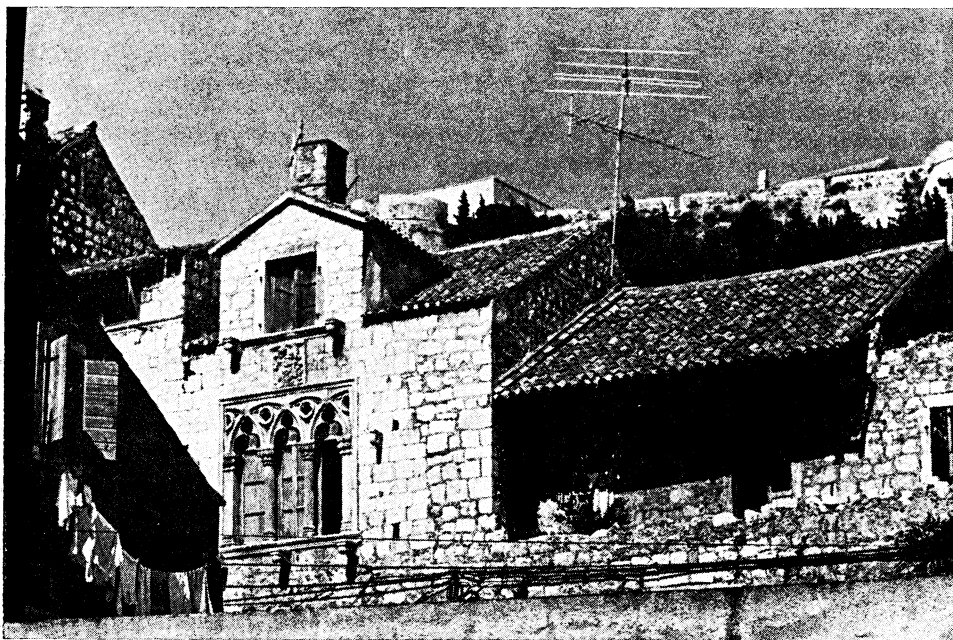
⁶ Kad se spominje opseg najstarijih gradskih zidina, treba napomenuti da bi se morao ispitati onaj dio ruševina u Grodi na koje je upozorio, iako neodređeno, E. Bučić, a koje se pružaju izvan današnjeg zapadnog zida. E. Bučić, O javnim građevinama i zgradama u Hvaru, Split 1956, 13.

Prema Bogličevu, Bučićevu i Petrićevu pisanju (G. Boglič, Studi storici sull'isola di Lesina I, Split 1910, 125; Bučić, n. dj., 117; Petrić, Civitas, 178) predjel Burak izgleda da je ranije bio obranjen. U dvorištu Zaninovićeve kuće iznad crkve Blagovijesti vidi se ostatak zida s uskom strijelnicom. Na tom uzdignutom mjestu je vjerojatno u XIII stoljeću bila utvrda. Čini se da je sagrađena u brzini, pred očekivanjem neprijatelja, pa joj je kamen loše klesan. Njezina strijelnica uskog vanjskog a širokog unutrašnjeg četvorastog i duguljastog otvora slična ostatak kule iz istog vremena uzidane u zapadna gradska vrata Korčule.

17. XI 1448. Knez dopušta Andriji Petroviću i Radivoju pok. Bogiše, klesarima da mogu u blizini crkve Blagovijesti »extra muros incipiendo a turri qua est in dicto muro in quo loco possint facere unum magazinum pro se et heredibus suis et laborare ibi artem suam«. Liber gratiarum 1428—1483. str. XXXV'. Rukopis u Historijskom arhivu u Hvaru. Fisković, Ljetnikovac, 192. U Burgu je, prema dokumentima, nastanjeno nekoliko dubrovačkih zidara.

Hektorovići i ostali sagradiše ih izravno na gradskim zidinama spriječivši slobodan prolaz potrebit stražarima i braniteljima. Nigoš Gazarović je to učinio s dopuštanjem mletačke vlasti 1444. godine.⁷ Bit će da je tada sagradio onu svoju kuću s grbom nad triforom na južnom zidu koja se slogom slaže s tim vremenom. Takvu dozvolu su vjerojatno dobili i ostali plemići. Slično se dogodilo i u Trogiru gdje preci povjesnika Lucića⁸ i obitelj Vituri nadogradiše u tom stoljeću svoje višekratnice na gradskom zidu. Ti su hvarski plemići ipak imali mjesta i unutar zidina graditi u XV st. svoje domove. Mogli su to učiniti na gornjem dijelu južne padine pod tvrđavom, ali to nisu htjeli, valjda zato da se na tom mjestu ne miješaju s pučanima, a i sami im ti položaji bijahu skućeni uskim terasastim zemljištem i udaljeni od ugledna središta. I u tom se, dakle, vidi zapostavljanje pučana koje je u XVI stoljeću izazvalo njihov ustanak. To zapostavljanje je već izraženo i ranije, onda kada su plemići sredinom XV stoljeća odredili da samo njihove kuće budu unutar gradskih zidina a domovi pučana ostanu izvan te obrane.

Uslijed zbijenosti u gradu bilo je zabranjeno u četrdeset i sedmoj glavi druge knjige gradskog zakonika mjeriti zemljišta za gradnju kuća drugom

Sl. 2. Gazarovićeveća kuća iz 1444. god. na gradskim zidinama u Hvaru

⁷ 1444. ... in civitate nova — — quod possit adherere et fabricare super muros comunis a parte meridiei in grossitudine sicut ei videbitur... Liber gratiarum (n. dj.) 1428—1483, str. XXX.

⁸ Stari i porušeni dio Lučićeveće kuće u Trogiru nekoć je bio prislonjen na gradski zid i imao pogled na more, C. Fisković, Lučićeva rodna kuća, *Zbornik Histroijskog instituta Jugoslavenske akademije* VI, Zagreb 1969, 47.

mjerom osim hvarske (cum passo seu brazulario communis)⁹ upravo da se točno odredi i omeđi skućeni prostor pojedinog gradilišta. Zakonski je bila ograničena u XV stoljeću i izgradnja zgrada na obali. U tako uskom prostoru, zbijenom već u XV stoljeću, nije se moglo, dakle, u XVI stoljeću, u doba renesanse, naći mjesta za palače, njihova stubišta, dvorišta ili perivoje. Zbog toga je u to vrijeme jenjala izgradnja svjetovnog graditeljstva u starom dijelu grada pa na tom prostoru, u tzv. Grodi danas nema mnogo kuća sagrađenih u čistom renesansnom slogu XVI stoljeća, iako je Hvar u to doba bio bogat, a u Evropi učestala izgradnja raskošnih palača. Naravno, ipak je teško odrediti u nedostatku arhivskih dokumenata, osobito ugovora o gradnjama i uslijed nedostatka datiranih kuća i njihovih pročelja koje su od njih sagrađene upravo u XVI stoljeću, i to zbog toga što je u prvoj njegovoj polovici trajala u svjetovnoj izgradnji omiljena »cvjetna gotika« pa je povezujući se s nadošlom renesansom ostavila zgrade prijelaznog gotičko-renesansnog sloga.

Tih upravo ima i u Hvaru, pa je teško utvrditi jesu li iz druge polovice XV ili prve polovice XVI stoljeća. Njihovo datiranje otežava i produžetak renesanse u manirizam XVII stoljeća, uslijed čega su se i u Hvaru kuće i zgrade zidale u ustaljenim i zakašnjelim renesansno-manirističkim oblicima i u to vrijeme.

Iako dakle izgradnja palača u toku XVI stoljeća nije učestala, ipak se može reći da je vrsnoća pojednostavljenih renesansnih pročelja, osobito njihova reljefna sitnog ukrasa ojačala i nadvisila »cvjetnu gotiku« kojoj se u tome primjećuje rustičnost, i to uslijed nedostatka vrsnih kasnogotičkih kipara i klesara u XV stoljeću. Pribojević u prvoj polovici XVI stoljeća hvali hvarske građevine, crkve i kuće, ali nam on nije pouzdan jer su mu pohvale »prekrasna kneževa palača«, »silno utvrđene kule«, »krasni« dominikanski samostan, »sajna stolna crkva i biskupska« palača ipak pretjerane, pa kad tim gradnjama vidimo veličinu, dijelove i ostatke, moramo reći da su govornički izričaji tog književnika bili prožeti mjesnim rodoljubljem. Ali on nam je ipak pružio pouzdan podatak koji jača uvid u bogatstvo građana kad nam je rekao da je »predgrađe s gotovo sedamstotina kuća sagrađenih uz veliki trošak od četverouglasta kamenja«.¹⁰

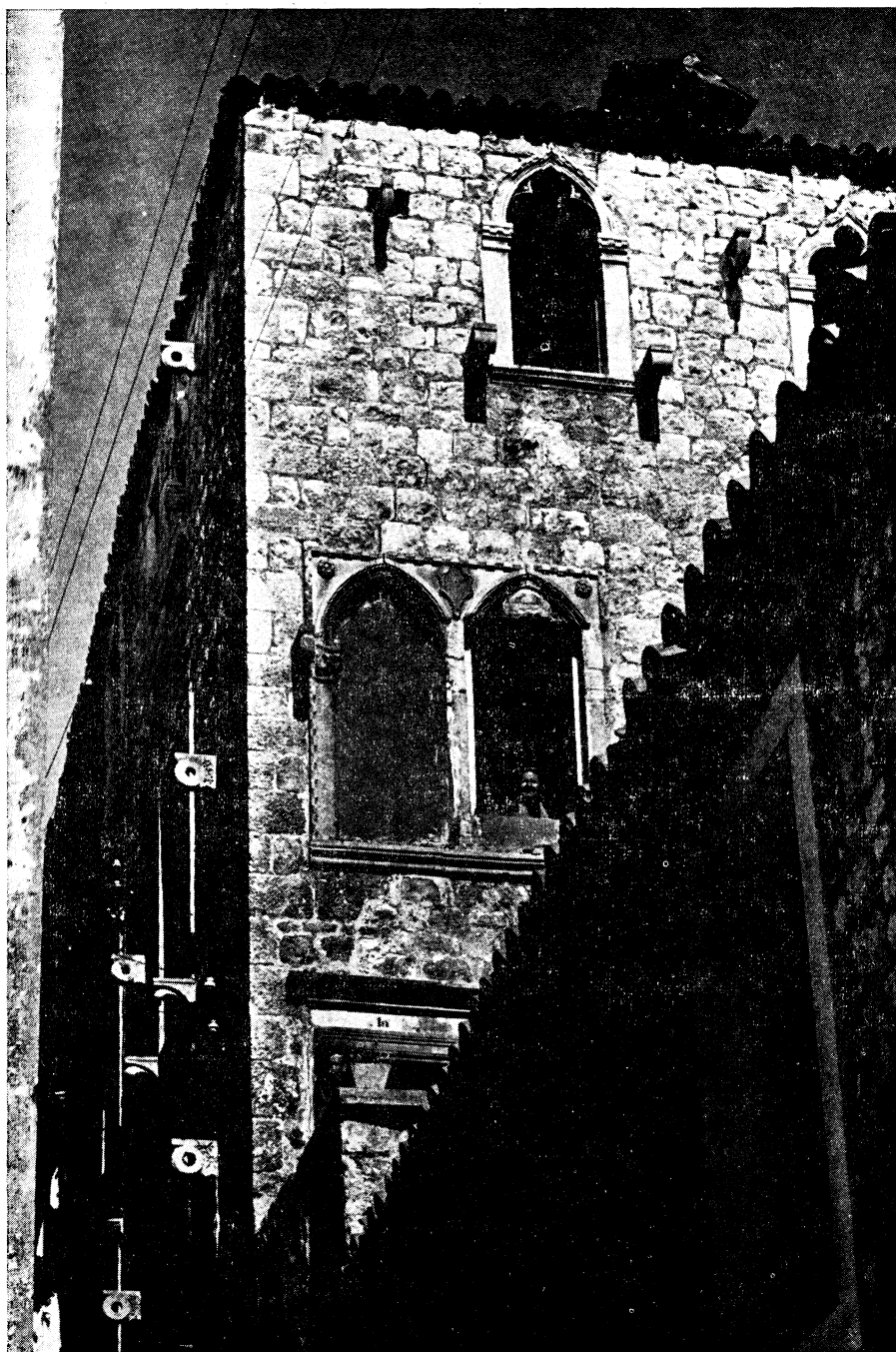
Iako ih nije podignuto mnogo, stari su hvarski domovi u XVI stoljeću ipak, koliko se moglo, uređeni na renesansni način, gradnjom skladnih pročelja, ukusnih iako malih vrata kao što su ona Lupijeva s natpisom OSTIVM NON HOSTVM¹¹ sred Grode. Prošireni su im četverokutni prozori profiliranih okvira okruženi kao i u »cvjetnoj gotici« probušenim konzolicama, tzv. ušima i zupcima za sušenje i rastiranje platna i rublja, zastora i voća, izrazitom oznakom dalmatinskih kuća od XV do XIX stoljeća.

U XVI stoljeću su osobitu kulturu stanovanja pokazali u unutrašnjosti šire i bolje raspoređene sobe i dvoranice na istom katu s kamenim zidnim

⁹ Statuta communitatis Lesinae, Mleci 1643. str. 28.

¹⁰ Pribojević, n. dj. 203.

¹¹ Taj su natpis zatim uklesali na barokna dvorišna vrata svog ljetnikovca korčulanski plemići Arneri u Blatu na Korčuli, a Jerolim Kavanjin na svoj ljetnikovac u Stivanu na Braču. C. Fisković, Tri ljetnikovca hrvatskih pjesnika, *Hrvatska revija* XIII, 1940, br. 7, 344.

Sl. 3. Gotičko-renesansna kuća u Hvaru

umivaonicima,¹² a na pročeljima balkoni od kojih je najdulji onaj na Paladinićevoj kući. Taj čak ima na ogradici kamene stupove za odrinu, a to je vrlo rijetko unošenje hortikulturnog motiva izravno na pročelje gradske kuće¹³ koje odaje istančanost osjećaja za udobnost.

Renesansa XVI stoljeća nije dakle zahvatila stari dio grada ni gradnjom većih palača ni otvaranjem trgova, ali se Hvar ipak poljepšao ljepšim izgledom čvrstih kuća.

Stara urbanistička jezgra nije tada poremećena izgradnjom kapela i crkva ni izmjenom ulica i širenjem zemljišnih čestica. Ali izvan starih gradskih zidina renesansa se u Hvaru ipak jače očitovala. U novom dijelu grada zvanom Burag ima više renesansnih kuća. Ističu se kuća Jakše u kojoj je bila bolnica¹⁴ pa je i danas zovu Ošpedal, kuće novijih vlasnika Padovan, Bučić, Marki, Vučetić, Marić i još neke. Ističe se kuća u ulici kraj južne strane arsenala. Na njoj su renesansni prozori, dug balkon, renesansne ogradice (v. sl. G. Novak, n. dj. [13], tabla 15), kojoj su na krajevima dva poprsja, lik sv. Antuna opata sa zvonom i knjigom i jednog svetog franjevca s knjigom. Slično postavljeni svećtački likovi vide se inače u XV stoljeću u crkvenim ogradicama npr. u stolnoj crkvi u Rabu. Pod balkonom je grb sa šeširo (obitelji Capello?). U Grodi ima također nekoliko gotičko-renesansnih i renesansnih kuća XV—XVI stoljeća među kojima je Papafavina podignuta na zidinama uz jugoistočna gradska vrata.

U toku XVI stoljeća proširene su Kneževa i biskupska palača od koje je pri pregradnji u prošlom stoljeću ostala renesansna bifora s grbom biskupa Lovra Michelija iz druge polovice XV stoljeća¹⁵ i natpis s imenom biskupa Cedulina, koji je odijeljen od zgrade sačuvan u vrtu. Korčulanski graditelj Blaž Andrić, Frano i Nikola Španić sagradili su zvonik franjevačke crkve¹⁶ koja se tada proširivala,¹⁷ a druga tri korčulanska majstora Marko i Nikola Karlič s Markom Pavlovićem Milićem sagradiše zvonik stolne crkve,¹⁸ kojoj

¹² C. Fisković, Doprinos za povijest zdravstva u gradu Hvaru, *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae* XIII, sv. 2, Beograd 1973, sl. 5.

¹³ Glavice stupova odrine su stilski neizrazite. Možda su s dijelovima ogradice stupovi naknadno umetnuti. V. sl. G. Novak, Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1972, tabla 14. On tu kuću nazivlje »gornja palača Paladini«, što je vjerojatno. Vidi o tome dokument koji sam objavio: C. Fisković, Ljetnikovac, 205, bilješka 113 a; 247, bilješka 219.

¹⁴ Fisković, Tri ljetnikovca 13, sl. 1, 2.

¹⁵ V. sl. Novak, Hvar kroz stoljeća, tabla 15. Taj dio palače ne pripada biskupu Cedulinu, već je raniji. Tu nema natpisa Cedulinova već grb Lovre Michelija na bifori, dok se za Cedulinov natpis nedavno otkopan u vrtu ne zna kojem je dijelu palače pripadao.

¹⁶ V. Brusić, Zvonik franjevačke crkve sv. Marije od milosti u Hvaru, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* L. 1932, 391.

¹⁷ D. Domanić, Reljef Nikole Firentinca u Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* XII, 1960, 178.

U XVI stoljeću otvorio je majstor Frano Depolo Živković na franjevačkoj crkvi pobočna renesansna vrata na kojima je njegov natpis. Fisković, Ljetnikovac, 219. On se spominje u Korčuli 1567. g. Korčulanski spisi sv. 884. *Historijski arhiv u Zadru*

¹⁸ C. Fisković, Korčulanska katedrala, Zagreb 1939, str. 92. O graditelju Nikoli Karliču i o ostalim graditeljima stolne crkve i zvonika u Hvaru: C. Fisković,

se u XVI stoljeću počelo graditi velebno pročelje. Stilska povezanost između ta dva zvonika je očita iako onaj stolne crkve nije dovršen i nema završnu lanternu. Na oba ta zvonika očita je oznaka domaćih graditelja, njihovo vraća-

Sl. 4. Poprsje s jednog renesansnog balkona u Hvaru

Hvarska katedrala, Split 1976, i to prema novim arhivskim dokumentima i razmatranju njezina sloga.

nje k romanici koja se izrazila u osnovnom rasporedu tih uspjelih građevina. Renesansa se dakle tu uskladila s davnom romanikom, trajnim izvorom nadahnuća dalmatinskih graditelja. Majstor Ivan Klisić proširio je sred trga veliki gradski zdenac¹⁹ koji je, začudo, ostao izvan starih gradskih zidina i bio izložen neprijatelju u slučaju opsjedanja ionako slabo utvrđenog grada. Na brijegu vrh Grode pojačala se i dobila novi onda suvremeni oblik stara srednjovjekovna tvrđava s ukrašenim ulazom.²⁰ Korčulanski graditelji Frano

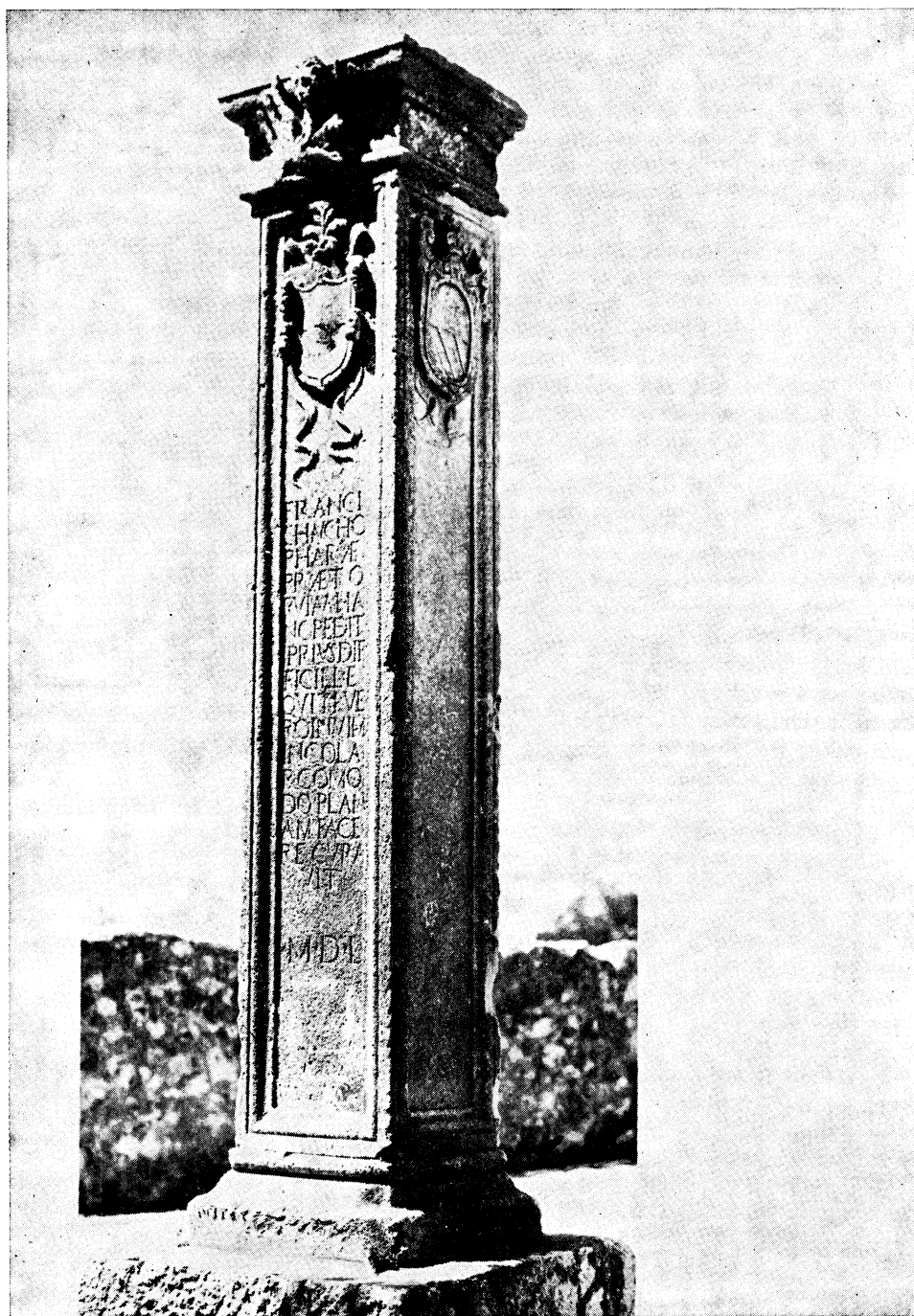
Sl. 5. Renesansni balkon u Hvaru

Pavlović i Andrija Anzulović dadoše Kneževoj palači renesansni izgled otvorišći joj široke prozore i vrata i nadodavši joj balkon,²¹ čime se uredio najvidljiviji dio grada u luci. Poboljšao se pristup k crkvi Kruvenici i pred njezinim čednim pročeljem s trijemom, u znak urbanističkog usavršavanja oko-

¹⁹ Bučić, n. dj., 31. Vjerojatno je gotička kruna iz 1475. ostala i dalje na njemu do 1554. godine.

²⁰ Nad vratima je vješto uklesan renesansni reljef mletačkog lava nad kojim je godina MDLI. Tu su i dva grba kojima su odredbom mletačke vlasti i ovdje otučena polja, ali ipak razaznajem na prvom kosi pojas, a na drugom dva vodravna pojasa, znak kneza Vicka Orija koji je kneževao u Hvaru od 1551. do 1553. godine. Redoslijed gradskih knezova u Hvaru vidi u: G. Machiedo, *Memoria riguardante la insigne reliquia di San Prospero M. ... Split, 1872, 52*. Prema tome držim da je taj dio tvrđave tada sagrađen odnosno dovršen.

²¹ Fisković, *Ljetnikovac*, 196, 197; N. Duboković, *Nekadašnji izgled sklopa Kneževe palače u Hvaru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 14, 1962, 189.

Sl. 6. Spomenik o izgradnji puta 1550. god. u Hvaru

line podignut je javni spomenik, malen ali renesansno istančan četverouglasti stup iskićen neizbježnim reljefom mletačkog lava i grbovima gradskog kneza Frana Cocca.²² U luci, gdje se učvršćivao kameni rub obale, podignut je završni i ugaoni urbanistički naglasak u skladnom sučelišnom odnosu s kulom gradskog sata i sklopom Kneževa dvora, veliki arsenal s prostorijama za gradsku galiju, njezine potrepštine, alat i beškot. Uz njega se gradilo i spremište gradske hrane — fontik i belveder. Pjesnik Hanibal Lucić je iz osnove planirao i sagradio svoj ljetnikovac sklonjen i pritajen u polju iza stolne crkve. Među tim gradnjama podignutim u XVI stoljeću prepliću se kuće pučana, one bez grba i plemićke. Nisu odijeljene ni posebno okupljene, ali pučkih iz doba ustanka ima više u Burgu. Neke koje po njihovu slogu možemo datirati u prijelazni period XV na XVI stoljeće, a nemaju plemićkog grba²³ govore o moći pučana i o njihovu smislu za kulturu stana, za dekorativna i raskošna, sitnim klesarskim ukrasom okićena i bogata pročelja. Između spomenika XVI stoljeća ističe se skladni zvonik stolne crkve, djelo Marka i Nikole Karlića i Marka Milića Pavlovića, koji je odjednom dao jak urbanistički naglasak novom uleglom gradskom središtu. Opro se, naime, svojom visinom širini trga i uskladio s njom. Kada se na trgu u XVIII stoljeću dovršilo pročelje stolne crkve zamišljeno već u Pet stotoj i kad se s druge strane u XVII stoljeću podigao arsenal, ostvaren je trg koji je jedno od ljepših urbanističkih rješenja u Dalmaciji, začeto u XVI stoljeću, a postignuto jednostavnim planom u kojemu je sudjelovala i iskonska ljepota okolnih bregova. To je najprostraniji među starim i uskim dalmatinskim trgovima.

Obris zvonika, raspored i rast njegovih vitkih otvora od monofore do kvadrifore i njegova dioba na katove, očito su pod utjecajem srednjovjekovne romanike, izričito zvonika već spomenute franjevačke crkve koji vuče porijeklo iz crkve u Rabu, ali su njegove pojedinosti renesansne. To je upravo odli-

²² Taj je stup dosad jedva spomenut u znanstvenoj literaturi. Na njemu je okomito poredan natpis:

FRANCI
CHAVCHO
PHARAE
PRAETO
RVIAMHA
NC PEDIT
IPRIVSDIF
FICILLE
QVITIVE
ROINVIAM
INCOLA
R.COMO
DO PLAN
AM FACE
RE CVRA
VIT
M. D. L

Taj se tekst odnosi na popravak puta koji vodi do crkvice Kruvenice. Na njemu je stepenište usječeno u živu stijenu.

(Fotografiju ovog stupa, kao i ostale ovdje objavljene, izradio je Živko Bačić, fotograf Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu.)

²³ Vidi o tome N. Duboković, O građevnom razvitku grada Hvara sredinom XV stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji XII*, 1960, 164.

Sl. 7. Plemićki grb na renesansnoj kući u Hvaru

ka domaće sredine; izmiriti, sliti u novi sklad stare i suvremene slogove. Ta ista sljubljenost romaničkih predaja, uvriježenih u tlo Dalmacije još iz doba slobodnih komuna XIII stoljeća, s kasnom gotikom i renesansom opaza se na već spomenutom franjevačkom zvoniku, djelu spomenutih korčulanskih graditelja Blaža Andrijića i Frana i Nikole Španića. Kao što je zvonik stolne crkve uzdigao obris gradske sredine i trga, tako je i franjevački oplemenio ljepotu krajolika i luke. Kada su se zatim u XVII stoljeću podigli, po njegovu uzoru, zvonik dominikanske crkve, čuvene po Pribojevićevu govoru i zvonik sv. Venerande srušen u napoleonskim ratovima, ta su spomenuta četiri zvonika stvorila jedno od najljepših starih prostornih rješenja u Dalmaciji, u kojoj su upravo urbanistička ostvarenja najveća kulturno-likovna dostignuća.

Najčistije umjetničko ostvarenje XVI stoljeća u Hvaru jest ljetnikovac Hanibala Lucića. Izbor položaja tog suburbalnog ljetnikovca u svježini osoja, njegov raspored koji se sastoji od reprezentativne visoke jednosobne prizemnice s ložom, podrumom i terasom na kojoj je odrina, njegova sljubljenost s ravnomjerno uređenim perivojem sred kojega je bunar a naokolo odrine s kamenim stupovima, jasno govori o istančanosti i humanističkoj svijesti tog lirskog pjesnika. Bitne odlike te cjeline jesu ljudsko mjerilo i renesansna vedrina, skladni raspored prostorne zamisli i njezina svrsishodnost.²⁴

To nije utvrđeni kaštel-ljetnikovac trogirsko-splitskog tipa, a nije niti kuća iz koje se nadzire gospodarsko imanje, već prikladan stan namijenjen dnevnom ljetnom boravku opskrbljen kućicom za posluhu i njegu perivoja. Takvu građevinsko-hortikulturnu istančanost nisu postigli ni bogatiji i slobodniji Dubrovčani. Oni su mogli pjesniku Luciću, koji ih je osobito cijenio, nadahnuti samo zamisao ovog ljetnikovca, ali ovaj je ostvaren po vlastitom planu svog vlasnika, istančanim ukusom ovog plemića evropske naobrazbe, prevodioca Ovida i pjesnika najljepše ljubavne pjesme naše starije književnosti, i to u vrijeme kada se dalmatinsko ladanjsko graditeljstvo sljubljivalo s krajolikom. Iz ovog ljupkog i domaćeg ljetnikovca izbija Lucićev nazor na svijet, njegovo svjesno uživanje ugodne u dokolici, i to u uglednom društvu književnika, plemića i predstavnika vlasti. A zbog tih njegovih osobnih nazora nastao je i njegov natražnjački stav prema buni pučana. Obratno od humanista i prijatelja seljaka i ribara Hektorovića, koji je gradio svoj starograjski Tvrđalj da obrani naselje od napadača, da skloni putnike i siromahe,²⁵ Lucić je podigao svoj prizemni, otvoreni ljetnikovac da među prijateljima provede ugodne dane u blagosti podneblja i lijepe okolice kao mnogi kulturni i bogati renesansani. On se bunio stoga protiv razaranja ustanika zajedno s ostalim plemićima. Njihova poljska imanja su doduše u ustanku oštećena, ali se ne može utvrditi da su pučani tada palili i rušili plemićke kuće u gradu što je i prirodno jer bijahu u uskom sklopu s njihovima. Hektorovićeve na gradskim zidinama vjerojatno nije ni dovršena. Premda malen, Lucićev je ljetnikovac, dakle, vrsnoćom najljepši spomenik hvarskog i uopće našeg ladanjskog gra-

Treba upozoriti da pojedini vlastelin nije redovito stavljao grb na svaku od svojih kuća, stoga je i prema grbovima teško ustanoviti koliko je plemićkih kuća bilo u gradu u XVI stoljeću.

²⁴ Fisković, Ljetnikovac, 177—253; isti, Novi podaci o Hanibalu Luciću, *Čakavska rič* 1974, br. 1, str. 5.

²⁵ Fisković, Baština starih hrvatskih pisaca I, 139.

diteljstva XVI stoljeća i šteta je da nije namijenjen, kao ni Tvrđalj, prikladnijoj društvenoj svrsi i očišćen u svojoj skladnoj unutrašnjosti, ali se nadamo da će se i to doskora ostvariti.²⁶ I to je djelo domaćih graditelja i klesara kao i sve zgrade XVI stoljeća u Hvaru. Istražujući hvarski arhiv našao sam njihova čista hrvatska imena,²⁷ pa je stoga graditeljstvo ovog otoka u tom stoljeću jasna potvrda našeg stvaralaštva, koje, usprkos jasnim i neizbježnim tuđim utjecajima nosi domaće oznake sa svim svojim odlikama i nedostacima, prisno povezanim uz ovo tlo i njegov povijesni društveni i privredni razvitak.

U graditeljstvu Hvara ne sreću se u XVI strani graditelji ni kipari. Oni su bili preskupi za Hvarane, a Mlečići često nisu upućivali ovamo svoje majstore niti za gradnju javnih zgrada. Stoga se može utvrditi i po prosuđivanju stilskih oznaka i iz pismenih dokumenata da je grad Hvar, svojim građevinsko-kiparskim spomenicima kasnogotičkog i renesansnog sloga i postepenim urbanističkim rješenjima usavršavanim u osvit i u toku XVI stoljeća djelo naših ruku, koje su ga izgrađivale i usklađivale i u slijedećim stoljećima. Sudeći po stambenom graditeljstvu, po kućama koje nisu okićene plemićkim grbovima, i bogatiji pučani su imali čvrste i prostrane višekratnice. U kulturi stanovanja i življenja u urbanoj sredini mnogi su u XV i XVI stoljeću bili ravni plemićima pa su se stoga u dugoj borbi i ustanku htjeli izjednačiti s njima i u građanskim pravima.

S u m m a r y

ARCHITECTURE IN THE TOWN OF HVAR IN THE 16TH CENTURY

The oldest houses in Hvar are multistory stone houses with simple windows and Gothic doors dating back to the end of the 13th century and to the 14 century, i. e. the time when a new town was built on old foundations (1278). During the 15th century the prevailing style of building, as all over Dalmatia, was that of the Venetian »gotice fiorito« (the floral Gothic). Almost the entire area within the town walls was built up during that period, so that in the 16th century little space remained for Renaissance building. They were erected mainly outside the town walls — spacious buildings with large windows, some of them with balconies. In the town itself the belfries of the Cathedral and of the Franciscan Church were built, thus combining the Romanesque and Renaissance styles; work started on the facade of the Cathedral; the Bishop's Palace and the Palace of the Governor (the Venetian representa-

²⁶ U ime Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture predložio sam Predsjedništvu Općine da se iz velike i jedine dvorane ljetnikovca iznesu knjige i arhivalije kojima je natrana i da se za njih obnovi Hektorovičeva palača, a Lucičeva dvorana s terasom i perivojem, u kojemu treba obnoviti odrine, urede za simpozije i slične kulturne priredbe.

²⁷ Imena tih majstora vidi u C. Fisković, Ljetnikovac, 184—200, 219.

tive in Hvar) were enlarged, as well as the city fountain, the wharves were reinforced. The poet, Hanibal Lucić, built his villa with its beautiful park in a field. This villa was one of the loveliest in Dalmatia. During the 16th century several buildings were erected in the city of Hvar, among them were houses in the transitional Gothic-Renaissance and Renaissance styles. Their owners were noblemen and commoners and there was no significant difference between them.

The archival documents, which the author published earlier, indicate that all builders and stonemasons who worked in Hvar in the 16th century were Dalmatians, mostly from the neighbouring Island of Korčula, which had a famous quarry. The architecture in Hvar, therefore, has a local character. The Renaissance monuments are of a higher artistic quality than the Gothic ones, and are simpler in form and devoid of the ornate stone decorations of the late Gothic. All the buildings reflect the prosperity enjoyed by the nobility and many of the wealthier commoners in the 15th and 16th centuries.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

